

ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (πέμπτο τμήμα)
της 12ης Φεβρουαρίου 1998*

Στην υπόθεση C-163/96,

που έχει ως αντικείμενο αίτηση της Pretura circondariale di La Spezia (Ιταλία), προς το Δικαστήριο, κατ' εφαρμογήν του άρθρου 177 της Συνθήκης ΕΚ, με την οποία ζητείται, στο πλαίσιο της ποινικής δίκης που εκκρεμεί ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου κατά

Silvano Raso κ.λπ.,

η έκδοση προδικαστικής αποφάσεως ως προς την ερμηνεία των άρθρων 59, 86 και 90, παράγραφος 1, της Συνθήκης ΕΚ,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (πέμπτο τμήμα),

συγκείμενο από τους C. Gulmann, πρόεδρο τμήματος, M. Wathelet (εισηγητή), J. C. Moitinho de Almeida, P. Jann και L. Sevón, δικαστές,

γενικός εισαγγελέας: N. Fennelly

γραμματέας: H. von Holstein, βοηθός γραμματέας,

* Γλώσσα διαδικασίας: η ιταλική.

λαμβάνοντας υπόψη τις γραπτές παρατηρήσεις που κατέθεσαν:

- οι S. Raso κ.λπ., εκπροσωπούμενοι από τους Sergio Carbone, Camillo Paroletti και Francesco Munari, δικηγόρους Γένοβας,
- η Ιταλική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον καθηγητή Umberto Leanza, προϊστάμενο της υπηρεσίας διπλωματικών διαφορών του Υπουργείου Εξωτερικών, επικουρούμενο από τον Pier Giorgio Ferri, avvocato dello Stato,
- η Γερμανική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον Ernst Röder, Ministerialrat στο ομοσπονδιακό Υπουργείο Οικονομίας,
- η Γαλλική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τη Régine Loosli-Surrans, chargée de mission στη διεύθυνση νομικών υποθέσεων του Υπουργείου Εξωτερικών, και την Catherine de Salins, υποδιευθύντρια της ίδιας διευθύνσεως,
- η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου, εκπροσωπούμενη από τη Lindsey Nicoll, του Treasury Solicitor's Department, και τον Christopher Vajda, barrister,
- η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, εκπροσωπούμενη από την Laura Pignataro και τον Richard Lyal, μέλη της Νομικής Υπηρεσίας,

έχοντας υπόψη την έκθεση ακροατηρίου,

αφού άκουσε τις προφορικές παρατηρήσεις των S. Raso κ.λπ., της Ιταλικής και της Γαλλικής Κυβερνήσεως, καθώς και της Επιτροπής, κατά τη συνεδρίαση της 10ης Ιουνίου 1997,

αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα που ανέπτυξε τις προτάσεις του κατά τη συνεδρίαση της 9ης Οκτωβρίου 1997,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

- 1 Με διάταξη της 12ης Απριλίου 1996, η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο στις 10 Μαΐου 1996, η Pretura circondariale di La Spezia, υπέβαλε στο Δικαστήριο, δυνάμει του άρθρου 177 της Συνθήκης ΕΚ, τρία προδικαστικά ερωτήματα σχετικά με τα άρθρα 59, 86 και 90 της ίδιας Συνθήκης.
- 2 Τα ερωτήματα αυτά ανέκυψαν στο πλαίσιο ποινικής δίκης κατά του S. Raso και δέκα άλλων ατόμων, νομίμων εκπροσώπων της εταιρίας La Spezia Container Terminal Srl (στο εξής: LSCT), παραχωρησιούχου ενός λιμενικού φορτοεκφορτωτικού σταθμού (terminal) στον λιμένα της La Spezia, καθώς και τεσσάρων άλλων εταιριών στις οποίες έχει επιτραπεί να ασκούν στον χώρο αυτό λιμενικές δραστηριότητες, κατηγορουμένων ότι χρησιμοποίησαν ή διέθεσαν παρανόμως εργατικό δυναμικό, κατά παράβαση του άρθρου 1, παράγραφος 1, του νόμου 1369 της 23ης Οκτωβρίου 1960 (στο εξής: νόμος του 1960).

Η ιταλική νομοθεσία

- 3 Πριν από την απόφαση της 10ης Δεκεμβρίου 1991, C-179/90, Mercati convenzionali Porto di Genova (Συλλογή 1991, σ. I-5889), η διαχείριση των ιταλικών θαλασσιών λιμένων ανήκε σε δημόσιες λιμενικές αρχές.
- 4 Δυνάμει του άρθρου 110 του Codice della navigazione (ναυτιλιακού κώδικα, στο εξής: κώδικας), το προσωπικό που απασχολούνταν στις λιμενικές εργασίες ήταν οργανωμένο σε συντεχνίες ή ομίλους (στο εξής: λιμενεργατικές

συντεχνίες), με ίδια νομική προσωπικότητα, οι οποίες ήταν οι μόνες που μπορούσαν να εκτελούν λιμενικές εργασίες. Το μονοπώλιο αυτό ενισχυόταν από το άρθρο 1172 του ιδίου κώδικα, που προέβλεπε ποινικές κυρώσεις για κάθε πρόσωπο το οποίο κατέφευγε, για λιμενικές εργασίες, στις υπηρεσίες εργαζομένων μη ανηκόντων σε λιμενεργατική συντεχνία.

5 Σύμφωνα με το άρθρο 111 του κώδικα, οι αρμόδιες λιμενικές αρχές μπορούσαν να παραχωρήσουν «την οργάνωση λιμενικών εργασιών για λογαριασμό τρίτων». Οι παραχωρησιούχοι ήταν, κατά κανόνα, ιδιωτικές επιχειρήσεις οι οποίες παρέχαν στους χρήστες των ιταλικών λιμένων υπηρεσίες, συμπεριλαμβανομένης της εκτελέσεως λιμενικών εργασιών. Για την πραγματοποίηση αυτών των εργασιών, οι παραχωρησιούχοι όφειλαν να καταφύγουν στις υπηρεσίες του προσωπικού που έθεταν στη διάθεσή τους οι λιμενεργατικές συντεχνίες. Σύμφωνα με το άρθρο 112 του κώδικα και το άρθρο 203 του Regolamento per la Navigazione Marittima (κανονισμού θαλασσίας ναυτιλίας), οι τιμές και οι λοιποί όροι εκτελέσεως των εργασιών από τις λιμενεργατικές συντεχνίες καθορίζονταν από τις λιμενικές αρχές.

6 Με την προμνησθείσα απόφαση *Merci convenzionali Porto di Genova*, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι το άρθρο 90, παράγραφος 1, της Συνθήκης ΕΚ, σε συνδυασμό προς τα άρθρα 30, 48 και 86 της Συνθήκης αυτής, δεν επιτρέπει σε κράτος μέλος να επιβάλει με τη νομοθεσία του σε επιχείρηση εγκατεστημένη στο κράτος αυτό, στην οποία έχει παραχωρήσει αποκλειστικό δικαίωμα οργάνωσης των λιμενικών εργασιών, την υποχρέωση να χρησιμοποιεί, για την εκτέλεσή τους, τις υπηρεσίες λιμενεργατικής συντεχνίας αποτελούμενης αποκλειστικά από εργαζομένους υπηκόους του εν λόγω κράτους.

7 Κατόπιν της αποφάσεως αυτής, η Ιταλική Κυβέρνηση εξέδωσε νομοθετικά διατάγματα τα οποία ίσχυσαν, δυνάμει διαδοχικών παρατάσεων της ισχύος τους, έως την έναρξη της ισχύος του νόμου 84/94, της 28ης Ιανουαρίου 1994, περί προσαρμογής της λιμενικής νομοθεσίας (*GURI*, αριθ. 21 της 4ης Φεβρουαρίου 1994, στο εξής: νόμος του 1994). Ο νόμος αυτός κωδικοποίησε, κατ' ουσίαν, τις διατάξεις των ως άνω προσωρινών νομοθετικών διαταγμάτων.

8 Ουσιαστικά, οι νέες διατάξεις περιορίζουν το μονοπώλιο που ανατίθεται στις πρώην λιμενεργατικές συντεχνίες μόνο στη διάθεση εκτάκτου εργατικού δυναμικού.

- 9 Το άρθρο 18, παράγραφος 1, του νόμου του 1994 ορίζει ότι οι δημόσιοι χώροι και οι αποβάθρες εντός του λιμενικού χώρου μπορούν να παραχωρούνται για την εκτέλεση λιμενικών εργασιών, εκτός των δημοσίων κτιρίων τα οποία χρησιμοποιούνται από τις δημόσιες διοικητικές υπηρεσίες για την εκτέλεση των καθηκόντων που συνδέονται με τις ναυτιλιακές και λιμενικές δραστηριότητες.
- 10 Κατά την παράγραφο 2 της ίδιας διατάξεως, η διάρκεια, οι εξουσίες επιτηρήσεως και ελέγχου των παραχωρουσών αρχών, καθώς και οι κανόνες ανανέωσης της παραχωρήσεως ή της μεταβίβασης των εγκαταστάσεων σε νέο παραχωρησιούχο διέπονται από απόφαση του Υπουργού Μεταφορών και Ναυτιλίας, η οποία εκδίδεται με σύμφωνη γνώμη του Υπουργού Οικονομικών. Η παράγραφος 3 του άρθρου 18 του νόμου του 1994 καθορίζει, επιπλέον, τα κριτήρια που πρέπει να τηρούν οι λιμενικές ή ναυτιλιακές αρχές για τη χορήγηση των παραχωρήσεων, ώστε να διατηρούνται, εντός της λιμενικής ζώνης, λειτουργικοί χώροι για την εκτέλεση λιμενικών εργασιών από άλλες, μη παραχωρησιούχους επιχειρήσεις, και προσαρμόζει τη ρύθμιση σχετικά με την παραχώρηση των λιμενικών χώρων και αποβαθρών στην κοινοτική νομοθεσία.
- 11 Συνεπώς, στις λοιπές εταιρίες, χωρίς αυτές να είναι παραχωρησιούχοι, χορηγείται άδεια εκτελέσεως λιμενικών εργασιών, τις οποίες το άρθρο 16, παράγραφος 1, του νόμου 84/94 ορίζει ως φόρτωση, εκφόρτωση, μεταφόρτωση, αποθήκευση και, γενικά, μετακίνηση των εμπορευμάτων και λοιπών αγαθών εντός της λιμενικής ζώνης. Σύμφωνα με την ίδια διάταξη, οι έχουσες σχετική άδεια επιχειρήσεις εγγράφονται σε ειδικό μητρώο (παράγραφος 3), στις δε παραχωρησιούχους επιχειρήσεις του άρθρου 18 χορηγείται επίσης άδεια προς εκτέλεση των εργασιών αυτών, διάρκειας ίσης προς τη διάρκεια ισχύος της παραχωρήσεως (παράγραφος 6). Ο ανώτατος αριθμός αδειών καθορίζεται σε συνάρτηση με τις ανάγκες λειτουργίας του λιμένα και την κίνηση, εξασφαλιζομένου του μεγαλύτερου δυνατού ανταγωνισμού στον τομέα αυτόν (παράγραφος 7).
- 12 Αντίθετα προς ό,τι συνέβαινε στο παρελθόν, οι έχουσες άδεια επιχειρήσεις, συμπεριλαμβανομένων των παραχωρησιούχων, μπορούν, δυνάμει του άρθρου 27 του νόμου του 1994, να διαθέτουν ίδιο προσωπικό για την υλική εκτέλεση των λιμενικών εργασιών και, επομένως, δεν χρειάζεται πλέον να καταφεύγουν στις υπηρεσίες των λιμενεργατικών συντεχνιών σε περίοδο συνήθους φόρτου εργασίας.

- 13 Ωστόσο, σύμφωνα με το άρθρο 17, παράγραφος 1, του νόμου του 1994, αν το προσωπικό που απασχολείται από τις έχουσες άδεια επιχειρήσεις, συμπεριλαμβανομένων των παραχωρησιούχων, και το προσωπικό που απασχολείται υπό καθεστώς «προσωρινής κινητικότητας», κατά την έννοια του άρθρου 23, παράγραφος 3, του νόμου του 1994, δεν επαρκεί για την αντιμετώπιση των λειτουργικών αναγκών, οι ίδιες οι επιχειρήσεις μπορούν να ζητήσουν από τις εταιρίες ή τους συνεταιρισμούς που προβλέπονται στο άρθρο 21, παράγραφος 1, στοιχείο β, του ίδιου νόμου το προσωπικό που τους είναι αναγκαίο για απλές παροχές εργασίας.
- 14 Το άρθρο 21, παράγραφος 1, στοιχείο β, του νόμου του 1994 αφορά τις πρώην λιμενεργατικές συντεχνίες, τις οποίες υποχρέωσε να μετατραπούν πριν από τις 18 Μαρτίου 1995 σε μία από τις εξής δύο μορφές εταιρίας:
- «α) σε εταιρία ή συνεταιρισμό με τις μορφές που προβλέπονται στο βιβλίο 5, τίτλοι V και VI, του Αστικού Κώδικα, με αντικείμενο την εκτέλεση λιμενικών εργασιών υπό συνθήκες ανταγωνισμού·
- β) σε εταιρία ή συνεταιρισμό με τις εταιρικές μορφές που προβλέπονται στο βιβλίο 5, τίτλοι V και VI, του Αστικού Κώδικα, με αντικείμενο την παροχή υπηρεσιών, στις οποίες συμπεριλαμβάνονται, κατά παρέκκλιση από το άρθρο 1 του νόμου 1369 της 23ης Οκτωβρίου 1960, οι απλές παροχές εργασίας, έως τις 31 Δεκεμβρίου 1995.»
- 15 Συνεπώς, με τις διατάξεις αυτές, ο νόμος του 1994 παρεκκλίνει από τη γενική απαγόρευση των δραστηριοτήτων διαθέσεως προσωπικού, την οποία προέβλεπε ο νόμος του 1960 υπέρ των μετατραπείσων πρώην λιμενεργατικών συντεχνιών.
- 16 Πράγματι, το άρθρο 1, παράγραφοι 1 και 2, του νόμου 1369 απαγορεύει, επ' απειλή ποινικών κυρώσεων, στους επιχειρηματίες να αναθέτουν κατ' εργολαβία την εκτέλεση απλών παροχών εργασίας μέσω εργατικού δυναμικού προσλαμβανομένου ή αμειβομένου από τον εργολάβο ή τον μεσάζοντα, ασχέτως της φύσεως της εργασίας ή της υπηρεσίας την οποία αφορούν οι παροχές. Ως σύμβαση εκτελέσεως απλών παροχών εργασίας νοείται κάθε μορφή συμβάσεως εργολαβίας ή υπεργολαβίας, επίσης για την εκτέλεση εργασιών ή την

παροχή υπηρεσιών, όπου ο εργολάβος χρησιμοποιεί κεφάλαια, μηχανές και εξοπλισμό που του παρέχει ο αναθέτων την εργολαβία. Εξάλλου, απαγορεύεται στους επιχειρηματίες να αναθέτουν σε μεσάζοντες εργασίες αμειβόμενες και αμειβόμενες από τους εν λόγω μεσάζοντες. Οι κανόνες αυτοί αποβλέπουν στην προστασία των εργαζομένων από την εκμετάλλευση και από την εξασθένηση των δικαιωμάτων τους λόγω της διακρίσεως μεταξύ του πραγματικού εργοδότη και του προσώπου το οποίο τυπικά χαρακτηρίζεται ως εργοδότης αλλά, στην πραγματικότητα, είναι απλώς μεσάζων.

- 17 Από τις παρατηρήσεις που υποβλήθηκαν στο Δικαστήριο, ιδίως δε από τις απαντήσεις της Ιταλικής Κυβερνήσεως στις ερωτήσεις που τέθηκαν κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, προκύπτει ότι και οι δύο μορφές των μετατροπών βάσει του άρθρου 21, παράγραφος 1, στοιχείο b, του νόμου του 1994 εταιριών μπορούν οι ίδιες να εκτελούν λιμενικές εργασίες, παράλληλα με τις επιχειρήσεις που διαθέτουν τις άδειες που χορηγούνται δυνάμει του άρθρου 16, παράγραφος 3, του νόμου. Κατά συνέπεια, μια εταιρία όπως αυτή που ασκεί δραστηριότητα επί του παρόντος στον λιμένα της La Spezia, και η οποία έχει μετατραπεί σύμφωνα με το άρθρο 21, παράγραφος 1, στοιχείο b, αφενός, μπορεί να ανταγωνίζεται, ως προς την παροχή υπηρεσιών στους χρήστες του λιμένα, τις διαθέτουσες άδεια και τις παραχωρησιούχους terminal επιχειρήσεις και, αφετέρου, έχει το αποκλειστικό δικαίωμα της διαθέσεως εκτάκτου προσωπικού στις εν λόγω επιχειρήσεις.

Η διαφορά της κύριας δίκης

- 18 Η LSCT είναι επιχείρηση παραχωρησιούχος ενός terminal στον λιμένα της La Spezia, τον οποίο το αιτούν δικαστήριο περιγράφει ως τον πρώτο λιμένα της Μεσογείου από πλευράς διακινήσεως εμπορευματοκιβωτίων. Η εν λόγω επιχείρηση διακινεί περίπου το 70 % των εμπορευματοκιβωτίων που διέρχονται από τον λιμένα αυτόν. Πελάτες της είναι φορτωτές και ναυτιλιακές εταιρίες από διάφορα κράτη μέλη.

- 19 Μεταξύ 9ης Ιουλίου 1990 και 31ης Μαΐου 1994, η LSCT φέρεται ότι ανέθεσε στους συνεταιρισμούς *Duneco* και *Il Sole 5 Terre*, καθώς και στις εταιρίες *Sincor* και *Bonifiche Impiantistica e Manutenzioni Generali Di Moise Pietro*, την εκτέλεση απλών παροχών εργασίας. Οι τέσσερις αυτές εταιρίες έχουν μεν άδεια να ασκούν λιμενικές δραστηριότητες, δεν αποτελούν όμως πρώην λιμενεργατικές συντεχνίες.
- 20 Ως εκ τούτου, ενώπιον του *Pretore circondariale di La Spezia* κινήθηκε, στις 31 Οκτωβρίου 1995, ποινική διαδικασία κατά του *S. Raso* και άλλων δέκα απόμων, νομίμων εκπροσώπων της LSCT και των τεσσάρων εν λόγω εταιριών, κατηγορουμένων για παράνομη διάθεση προσωπικού.
- 21 Το εθνικό δικαστήριο, διερωτηθέν ως προς το κατά πόσον συμβιβάζεται με το κοινοτικό δίκαιο το μονοπώλιο που κατέχει η μεταρραπείσα πρώην λιμενεργατική συντεχνία όσον αφορά τη διάθεση εκτάκτου εργατικού δυναμικού, υπέβαλε στο Δικαστήριο τα ακόλουθα τρία ερωτήματα:
- «1) Αντιβαίνει στο άρθρο 59 της Συνθήκης η ιταλική ρύθμιση που απαγορεύει σε επιχειρήσεις, παραχωρησιούχους λιμενικού *terminal*, να απευθύνονται σε άλλες επιχειρήσεις — που δεν έχουν συσταθεί από πρώην λιμενεργατικές συντεχνίες και λιμενεργατικούς ομίλους — για την παροχή υπηρεσιών σε αποδέκτες, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονται και επιχειρήσεις άλλων κρατών μελών, πράγμα που σημαίνει περαιτέρω ότι, κατ' εφαρμογήν της εν λόγω ιταλικής νομοθεσίας, οι επιχειρήσεις παραχωρησιούχοι *terminal* είναι υποχρεωμένες να οργανώνουν οι ίδιες ολόκληρο το φάσμα των υπηρεσιών που ενδέχεται να αξιώσει ο αποδέκτης τους από το λιμενικό *terminal*, με κίνδυνο να πλήττεται η πρόσβαση επιχειρήσεων κατόχων αδειάς λειτουργίας εντός του λιμένα, πέραν εκείνων που προβλέπονται στο άρθρο 21, παράγραφος 1, στοιχείο b, του νόμου 84/94, στην αγορά της παροχής των διαφόρων υπηρεσιών;
- 2) Αντιβαίνει στο άρθρο 90, παράγραφος 1, σε συνδυασμό προς το άρθρο 86 της Συνθήκης ΕΚ, εθνική ρύθμιση η οποία (ως εκ των αποτελεσμάτων τα οποία επιφέρει στην αγορά, ήτοι: πρώτον, ότι άλλες επιχειρήσεις πλην της παραχωρησιούχου *terminal* — και μη συνεστημένες από πρώην λιμενεργατικές συντεχνίες ή λιμενεργατικούς ομίλους — κωλύονται να παρέχουν

εντός του λιμένα υπηρεσίες στους ενδιαφερομένους· δεύτερον, ότι η επιχείρηση παραχωρησιούχος terminal υποχρεούται να παρέχει όλες τις δυνάμενες να απαιτηθούν από ένα terminal λιμενικές εργασίες και υπηρεσίες και, τρίτον, ότι ο αποδέκτης των υπηρεσιών αδυνατεί να αναθέσει την παροχή ορισμένων υπηρεσιών σε επιχειρήσεις της επιλογής του πλην της παραχωρησιούχου του terminal) δημιουργεί τέτοιες σχέσεις στην αγορά ώστε ο αποδέκτης των υπηρεσιών να δύναται να διατηρεί συμβατικές σχέσεις αποκλειστικά και μόνο με την επιχείρηση παραχωρησιούχο του terminal για ολόκληρο το φάσμα των υπηρεσιών τις οποίες χρειάζεται κατά τον ελλειμισμό του σε λιμένα όπου ο παραχωρησιούχος ή οι παραχωρησιούχοι terminal κατέχουν δεσπάζουσα θέση στην αγορά υπό την έννοια του άρθρου 86 της Συνθήκης;

- 3) Αντιβαίνει, γενικότερα, στα άρθρα 59 και 90, σε συνδυασμό προς το άρθρο 86 της Συνθήκης ΕΚ, εθνική ρύθμιση η οποία επιτρέπει σε έναν μόνο λιμενικό φορέα να παρέχει σε άλλες λιμενικές επιχειρήσεις, και ειδικότερα στις παραχωρησιούχους λιμενικού terminal, υπηρεσίες περιοριζόμενες απλώς στη διάθεση εργατικού δυναμικού;»

22 Με τα ερωτήματα αυτά και, ειδικότερα, με το τρίτο ερώτημα, το οποίο επιβάλλεται να εξεταστεί πρώτο, το αιτούν δικαστήριο ερωτά, κατ' ουσίαν, αν το κοινοτικό δίκαιο απαγορεύει εθνικές διατάξεις οι οποίες επιφυλάσσουν σε λιμενεργατική συντεχνία το δικαίωμα να θέτει έκτακτο εργατικό δυναμικό στη διάθεση των άλλων επιχειρήσεων που ασκούν δραστηριότητα στον λιμένα όπου αυτή είναι εγκατεστημένη, όταν η συντεχνία αυτή έχει επίσης άδεια εκτελέσεως λιμενικών εργασιών.

23 Παρατηρείται, καταρχάς, ότι μια επιχείρηση η οποία έχει το μονοπώλιο της διαθέσεως εργατικού δυναμικού σε άλλες επιχειρήσεις έχουσες άδεια εκτελέσεως λιμενικών εργασιών αποτελεί επιχείρηση στην οποία το κράτος έχει χορηγήσει αποκλειστικό δικαίωμα υπό την έννοια του άρθρου 90, παράγραφος 1, της Συνθήκης (βλ. προμνησθείσα απόφαση *Merci convenzionali Porto di Genova*, σκέψη 9).

24 Όσον αφορά τις επιχειρήσεις αυτές, η εν λόγω διάταξη προβλέπει ότι τα κράτη μέλη δεν θεσπίζουν ούτε διατηρούν μέτρα αντίθετα προς τους κανόνες της Συνθήκης, ιδίως δε προς τους κανόνες του ανταγωνισμού.

25 Κατά πάγια νομολογία, επιχείρηση που απολαύει εκ του νόμου μονοπωλίου επί σημαντικού τμήματος της κοινής αγοράς μπορεί να θεωρηθεί ότι κατέχει δεσπόζουσα θέση υπό την έννοια του άρθρου 86 της Συνθήκης (αποφάσεις της 23ης Απριλίου 1991, C-41/90, Höfner και Elser, Συλλογή 1991, σ. I-1979, σκέψη 28, και της 18ης Ιουνίου 1991, C-260/89, EPT, Συλλογή 1991, σ. I-2925, σκέψη 31, καθώς και προμνησθείσα απόφαση *Merci convenzionali Porto di Genova*, σκέψη 14).

26 Ως προς την οριοθέτηση της οικείας αγοράς, από τη διάταξη περί παραπομπής προκύπτει ότι η αγορά αυτή είναι η αγορά της εκτελέσεως, για λογαριασμό τρίτων, λιμενικών εργασιών σχετικών με τη διακίνηση των εμπορευματοκιβωτίων στον λιμένα της La Spezia. Λαμβανομένου υπόψη του αριθμού των διακινουμένων εμπορευματοκιβωτίων μέσω του εν λόγω λιμένα, ο οποίος φέρεται ότι είναι ο πρώτος λιμένας της Μεσογείου από πλευράς διακινήσεως εμπορευματοκιβωτίων, καθώς και της σημασίας του λιμένα αυτού από πλευράς ενδοκοινοτικών συναλλαγών, η επίδικη αγορά μπορεί να θεωρηθεί ότι συνιστά σημαντικό τμήμα της κοινής αγοράς (προμνησθείσα απόφαση *Merci convenzionali Porto di Genova*, σκέψη 15).

27 Παρατηρείται, στη συνέχεια, ότι, καίτοι η δημιουργία απλώς και μόνο δεσπόζουσας θέσεως με τη χορήγηση αποκλειστικών δικαιωμάτων, υπό την έννοια του άρθρου 90, παράγραφος 1, της Συνθήκης, δεν αντιβαίνει, καθεαυτήν, στο άρθρο 86, ένα κράτος μέλος παραβαίνει τις απαγορεύσεις αμφοτέρων των διατάξεων αυτών όταν η άσκηση και μόνον των αποκλειστικών δικαιωμάτων που έχουν χορηγηθεί στη συγκεκριμένη επιχείρηση την άγει σε καταχρηστική εκμετάλλευση της δεσπόζουσας θέσεώς της ή όταν τα δικαιώματα αυτά είναι ικανά να δημιουργήσουν μια τέτοια κατάσταση, που οδηγεί εκ των πραγμάτων την επιχείρηση αυτή σε μια τέτοια καταχρηστική συμπεριφορά (προμνησθείσες αποφάσεις *Höfner και Elser*, σκέψη 29· EPT, σκέψη 37· *Merci convenzionali porto di Genova*, σκέψη 17· απόφαση της 5ης Οκτωβρίου 1994, C-323/93, *Centre d'insémination de la Crespelle*, Συλλογή 1994, σ. I-5077, σκέψη 18).

- 28 Συναφώς, επιβάλλεται η παρατήρηση ότι, στο μέτρο που το καθεστώς που θεσπίζει ο νόμος του 1994 όχι μόνο χορηγεί στη μετατραπέισα πρώην λιμενεργατική συντεχνία το αποκλειστικό δικαίωμα της διαθέσεως εκτάκτου εργατικού δυναμικού στους παραχωρησιούχους terminal και τις λοιπές επιχειρήσεις που έχουν άδεια λειτουργίας εντός του λιμένα αλλά, επιπλέον, της επιτρέπει, όπως προκύπτει από τη σκέψη 17 της παρούσας αποφάσεως, να τις ανταγωνίζεται στην αγορά της παροχής λιμενικών υπηρεσιών, αυτή η μετατραπέισα πρώην λιμενεργατική συντεχνία βρίσκεται σε κατάσταση συγκρούσεως συμφερόντων.
- 29 Πράγματι, κάνοντας απλώς χρήση του μονοπωλίου της, η επιχείρηση αυτή είναι σε θέση να νοθεύσει προς όφελός της την ισότητα ευκαιριών μεταξύ των διαφόρων επιχειρηματιών που ασκούν δραστηριότητα στην αγορά της παροχής λιμενικών υπηρεσιών (βλ. προμνησθείσα απόφαση EPT, σκέψη 37, και απόφαση της 13ης Δεκεμβρίου 1991, C-18/88, GB-Inno-BM, Συλλογή 1991, σ. I-5941, σκέψη 25).
- 30 Συνεπώς, η εν λόγω επιχείρηση ωθείται σε καταχρηστική εκμετάλλευση του μονοπωλίου της, επιβάλλοντας στους ανταγωνιστές της στην αγορά εκτελέσεως λιμενικών εργασιών υπερβολικές τιμές για τη διάθεση προσωπικού ή θέτοντας στη διάθεση των ανταγωνιστών αυτών προσωπικό λιγότερο κατάλληλο για τις εκτελεστέες εργασίες.
- 31 Υπό τις συνθήκες αυτές, ένα νομικό πλαίσιο όπως αυτό που απορρέει από τον νόμο του 1994 πρέπει να θεωρείται ως αντιβαίνον, αυτό καθεαυτό, στο άρθρο 90, παράγραφος 1, σε συνδυασμό προς το άρθρο 86 της Συνθήκης. Συναφώς, δεν έχει σημασία το ότι το αιτούν δικαστήριο δεν ανέφερε περιπτώσεις καταχρηστικής συμπεριφοράς εκ μέρους της μετατραπέισας πρώην λιμενεργατικής συντεχνίας (προμνησθείσα απόφαση GB-Inno-BM, σκέψεις 23 και 24).
- 32 Συνεπώς, ενόψει των ανωτέρω σκέψεων, στο τρίτο υποβληθέν ερώτημα προσημει η απάντηση ότι τα άρθρα 86 και 90 της Συνθήκης έχουν την έννοια ότι απαγορεύουν εθνικές διατάξεις οι οποίες επιφυλάσσουν σε λιμενεργατική συντεχνία το δικαίωμα να θέτει έκτακτο εργατικό δυναμικό στη διάθεση των άλλων επιχειρήσεων που ασκούν δραστηριότητα στον λιμένα όπου αυτή είναι εγκατεστημένη, όταν η συντεχνία αυτή έχει επίσης άδεια εκτελέσεως λιμενικών εργασιών.

33 Λαμβανομένης υπόψη της απαντήσεως στο τρίτο ερώτημα, στο μέτρο που αφορά τα άρθρα 86 και 90 της Συνθήκης, παρέλκει η απάντηση στο ίδιο ερώτημα, καθόσον αυτό αφορά το άρθρο 59 της Συνθήκης, καθώς και στα άλλα ερωτήματα που υπέβαλε το εθνικό δικαστήριο.

Επί των δικαστικών εξόδων

34 Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν η Ιταλική, η Γερμανική, η Γαλλική Κυβέρνηση και η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου, καθώς και η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, που κατέθεσαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, δεν αποδίδονται. Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων.

Για τους λόγους αυτούς,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (πέμπτο τμήμα),

κρίνοντας επί των ερωτημάτων που του υπέβαλε με διάταξη της 12ης Απριλίου 1996 η Pretura circondariale di la Spezia, αποφανεται:

Τα άρθρα 86 και 90 της Συνθήκης ΕΚ έχουν την έννοια ότι απαγορεύουν εθνικές διατάξεις οι οποίες επιφυλάσσουν σε λιμενεργατική συντεχνία το δικαίωμα να θέτει έκτακτο εργατικό δυναμικό στη διάθεση των άλλων επιχει-

ρήσεων που ασκούν δραστηριότητα στον λιμένα όπου αυτή είναι εγκατεστημένη, όταν η συντεχνία αυτή έχει επίσης άδεια εκτελέσεως λιμενικών εργασιών.

Gulmann

Wathelet

Moitinho de Almeida

Jann

Sevón

Δημοσιεύθηκε σε δημόσια συνεδρίαση στο Λουξεμβούργο στις 12 Φεβρουαρίου 1998.

Ο Γραμματέας

Ο Πρόεδρος του πέμπτου τμήματος

R. Grass

C. Gulmann